

----- Araştırma makalesi -----

MEHMET AKİF ERSOY'DA YENİDEN DİRİLİŞ ARKETİPİ

Nurullah ÇETİN*

Öz

Osmanlı Devleti, son döneminde Batılı devletler karşısında siyasi, sosyal, askerî, ekonomik, eğitimsel, kültürel anlamda geri kalmıştı. Bunun sonucu olarak dağılıp parçalanmaya ve yıkılmaya yüz tutmuştu. Mehmet Akif Ersoy birçok şiirinde Osmanlı Devletinin hem bu ölüm halinin sebeplerini ortaya koydu, hem de bütün Müslümanların ve Türklerin yeniden dirilişi için çözüm önerileri sundu. O, İslam ümmetinin yeniden dirilişi için Asr-ı saadet dönemi değerlerine, Türk milletinin yeniden dirilişi için de Türk tarihinin parlak kahramanlık dönemlerine ait değerlere, ruh ve şuur dönüşü önerdi. Türk-İslam dünyasının yeniden dirilebilmesi için cahilliğe karşı bilimi ve eğitimi, ümitsizliğe karşı ümidi, bölünüp parçalanmışlığa karşı birleşip bütünleşmeyi, tembelliğe karşı çalışmayı, kozmopolitleşmeye karşı millî ahlaki önerdi..

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, gerileme, arketip, yeniden diriliş, ümit, bilim, eğitim, çalışma, birleşme, millî ahlak.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
e-posta: nctin@humanity.ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3595-3026

Geliş/Received: 12 Mayıs 2022 / 12 May 2022
Kabul/Accepted: 20 Eylül 2022 / 20 September 2022
DOI: 10.53372/turkoloji.1116040

THE ARCHETYPE OF RESURRECTION IN MEHMET AKIF ERSOY'S WORKS

Abstract

In its last period, the Ottoman Empire was politically, socially, militarily, economically, educationally, and culturally backward compared to Western states. As a result, the Ottoman state began to disintegrate and collapse. Mehmet Akif Ersoy revealed the reasons for the decline of the Ottoman State in many of his poems. In addition, he offered solutions for the resurrection of all Muslims and Turks. He proposed a return to the values of the prophet Muhammad era for the resurrection of the Islamic ummah, and to the values of the brilliant heroic periods of Turkish history for the resurrection of the Turkish nation, to the spirit and consciousness. He proposed science and education against ignorance, hope against despair, unity and integration against division and fragmentation, work against laziness, national morality against cosmopolitanism so that the Turkish-Islamic world can be resurrected.

Keywords: *The Ottoman State, decline, archetype, resurrection, hope, science, education, work, unification, national morality.*

Giriş

Arketip Terimi: Arketip, ilk ve biçim, tip, model, örnek kelimelerinin bileşiminden oluşan bir terimdir. Buna göre ilk model, ilk örnek, ilk imge, ilk biçimsel yapı, ortak temel örnek gibi anlamlara gelmektedir. Bunu derinlik psikolojisinde terimsel bağlamda değerlendiren ilk kişi Carl Gustav Jung (1875 1961)'dur. Aslında bu terim çok daha eski zamanlarda Platon'un idea'sıyla aşağı yukarı benzer bir anlama sahiptir.

Arketip, toplumlarda yaygın olarak var olan bazı bilgilerin, sanatların, mesleklerin, davranış biçimlerinin, durumların, olguların, duyguların, düşüncelerin, hayallerin en eski zamanlardaki ilk kaynağı ve ilk modelidir. Zamanla sürekli çoğalan kopyaların ya da benzerlerin ilk temel yapısıdır. Benzer davranış kalıbıdır. Benzer davranış kalıpları bireyden bireye, nesilden nesle devam edip gider. Arketip bir kişi, bir kavram, bir durum, arkaplanında etkileyici bir olay olan bir motif ya da bir simge olabilir. Arketipler, toplumların toplumsal bilinçaltılarında çok eski zamanlardan beri yerleşmiştir ve nesilden nesle bunlar o toplumun insanlarını etkilemeye, yönlendirmeye, uyarmaya, tahrik etmeye devam eden yerleşik itici güçtür.

Mesela şefkatli, fedakâr anne (özveri), güzel sevgili (aşk), arketipsel kadın figürleridir. Koruyucu baba, yiğit asker (kahraman) arketipsel erkek

figürüdür. Tonyukuk, Dede Korkut, Şeyh Edebalı, Akşemseddin gibi bilge kişiler yol gösterici bilgelik arketipinin simge isimleridir.

Arketip, kişisel ya da ortak bilinçaltında ya da bellekte yer alır ve güncel anlamda, şimdi zaman dilimindeki bilinci etkilemeye, yönlendirmeye ve şekillendirmeye çalışır.

Bilinç, birey ya da toplumun şimdiki haldeki nesnel duruma ilişkin farkındalık halidir. Bu eş zamanlıdır. Bilinçaltı ise eski zamanlardan kalma, yaşanmış olayların etkilediği, iz bıraktığı soyut tarihî mirastır, art zamanlıdır. Konumuzla ilgili bir örnek verelim. Mesela yetmiş yaşındaki bir şampiyon güreşçinin yetmiş yaşındaki güçsüzlük, takatsizlik hali, o an idrak ettiği bilinç halidir. O yaşında tekrar güreş şampiyonu olma isteği ise gençliğinde sahip olduğu güçlülük ve bununla elde ettiği şampiyonluk halinin kendisini etkileyerek bilinçaltında bir tortu olarak yerleşen bilinçaltı değeridir.

Arketip, bilincin bilinçaltına, şimdinin geçmişe dönmesidir. Bilincin bilinçaltıyla, şimdiki halin geçmişteki değerlerle yeniden şekillenmesidir. Bilincin kendisini bilinçaltıyla yenilemesidir.

Yeniden Diriliş Arketipi

Yeniden diriliş arketipi, “doğum-hayat-ölüm-yeniden diriliş” gibi dört aşama üzerine temellenen yolculuk genel arketipinin dördüncü aşamasıdır. Buna göre hem bireysel hem de toplumsal anlamda insanlar önce bu dünyaya doğarlar (doğum), bir süre yaşarlar (parlak, görkemli hayat dönemi), eski parlak dönemlerini kaybederler, sönerler (ölüm), sonra eski parlak dönemlerine yeniden dönmek için bir arayış ve çaba içine girerler (yeniden diriliş).

Bireysel anlamda yolculuk arketipinin dört aşaması şöyle gerçekleşir: İnsan doğar, az ya da çok belli süre genç, dinamik, parlak bir dünya hayatı yaşar, sonra ölür, eğer ahiret inancı varsa ahirette tekrar dirilir, ahiret inancı yoksa bu dirilişe inanmaz ve onun için ölüm bir bitıştır. Bazı inançsızlar da reenkarnasyonla yeniden dirileceklerine, bazıları da hayatta bıraktıkları eserlerle başka insanlara faydalı olmaya devam ederek manevi, soyut anlamda yeniden dirileceklerine inanırlar.

Toplumsal anlamda yolculuk arketipi ise şöyle gerçekleşir: Bir topluluk (kavim, millet, ümmet, sınıf gibi) önce tarih sahnesine çıkarak doğar (doğum), belli bir dönem görkemli bir hayat yaşar (hayat), sonra gerileme sürecine girer, eski ihtişamı kaybolur, etkisi azalır, egemenliği, bağımsızlığı, özgürlüğü ortadan kalkar, edilgen bir konuma düşer (ölüm).

Ondan sonra yeniden eski ihtişamlı dönemlerine dönme isteği duyar ve bu doğrultuda çalışmalar yapar. Eğer sonuç verici bir atılım yaparsa yeniden dirilir yani eski görkemli, bağımsız, egemen konumuna geri döner (yeniden

diriliş). Tarih boyunca tamamen yok olup gitmiş, tarih sahnesinden silinmiş kavimler olduğu gibi yeni bir atılım yaparak yeniden dirilen toplumlar da vardır.

Toplumsal yeniden diriliş arketipi de genellikle ya millî, ya dinî, ya sınıfsaldır. Yani ya bir milletin yeniden dirilişi ya bir ümmetin ya da işçi sınıfı örneğinde olduğu gibi bir sınıftan yeniden dirilişidir. Edebiyatçılar gerek bireysel gerekse toplumsal bilinçaltılarında yatan temel arketipsel yapıların yönlendirmesiyle o tarihsel bir miras olan arketipi diriltmeye, gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu bağlamda mesela kişi, mensup olduğu toplumsal grubun eski görkemli dönemlerinin zamanla sönmesi, gerilemesi yani ölmesi durumunda mensubiyet ve aidiyet duygusu bilinçaltında yatan toplumsal yeniden diriliş arketipi harekete geçer ve mensup olduğu toplumsal grubu yeniden diriltmeye çalışır.

Mehmet Akif Ersoy'da Yeniden Diriliş Arketipi

Biz bu yazımızda Mehmet Akif Ersoy'un yeniden diriliş arketipini şiirlerinde nasıl ele alıp işlediğine bakacağız.

Mehmet Akif'in şiirlerinde ve diğer türlerdeki yazılarında yeniden diriliş arketipi iki boyutludur: Hem dinî hem de millî. Onun yaşadığı dönemde hem İslam ümmeti, hem de Türk milleti ölü durumdadır. O her ikisini de diriltmek istedi. Yani o hem İslam ümmetinin yeniden dirilişi hem de Türk milletinin yeniden dirilişi motifini işlemiştir. Başlangıcından Birinci Dünya Paylaşım Savaşı sonlarına kadar dinî anlamda İslam ümmetinin yeniden dirilişi üzerinde yoğunlukla durmuştur.

Ama Birinci Dünya Paylaşım Savaşı sonlarından itibaren İslam ümmetinin dağılışı ve bir bölümünün emperyalist Haçlı Batı işgal ve istilasına ve sömürge sistemine dahil olmasıyla birlikte bu sefer Anadolu merkezli olarak Türk milletinin millî anlamda yeniden dirilişi motifi üzerinde yoğunlaşmaya başladı. Çünkü geriye Anadolu kalmıştır. O da Anadolu'nun işgalden kurtarılması için Millî Mücadele saflarında çalışmıştır.

Mehmet Akif'in dinî ve millî yeniden diriliş arketipini işleminde onun kendilik, benlik ve kişilik özgürlüğü ve istiklali duygusu belirleyici olmuştur. Buna göre İslam ümmeti ve Türk milleti hür, bağımsız, ileri, gelişmiş, çalışkan, gayretli, eğitilmiş, ümitli, millî ve manevî değerlerine, kültürüne, ahlakına, dinine, kimliğine, tarihsel köklerine bağlı, birlik ve bütünlük içerisinde olursa ancak o zaman kişilikli kendilik bilincine sahip olan benliğinin özgürleşeceğine ve mutlu olacağına inanmıştır.

Akif, eserlerinde çok büyük ölçüde birey değil toplumdur. Yani bireysel kimliği, duygu ve düşünceleri değil; toplumsal kimliği, toplumsal sorunları

ve beklentileri ön plandadır. O bireysel mistik değil, toplumsal bir mistiktir. Kendi varlığını ait ve mensup hissettiği toplum içinde eritmiş; adeta fenâ fi'l-ümme ve millet olmuştur. Onun eserlerinde kendisiyle mensup olduğu toplumsal yapılar arasında tam bir organik özdeşlik kurulmuştur. Mekanik özdeşlikte kişisel menfaat beklentisi vardır. Kişisel menfaati gerçekleştirmediği zaman o toplumsal yapıyla özdeşliği kolaylıkla çözülebilir. Ama Akif'in İslam ümmetiyle ve Türk milletiyle olan özdeşliği mekanik değil, organiktir. Yani ümmeti ve milleti için çalışmayı, gerekirse ölmeyi kişisel bir menfaat beklentisine bağlamamıştır. O karşılıksız, fedakârca bir feragat ve adanmışlık temeline oturan organik bir özdeşlik içindedir.

1.Mehmet Akif'te Dinî Yeniden Diriliş Arketipi

Mehmet Akif'te dinî yeniden diriliş arketipinin işlenişi şu kalıba uygun şekilde cereyan eder:

a. Bilinç Hali

Bütün İslam dünyasının geri, cahil, tembel, ümitsiz, parçalanmış, zayıf ve edilgen halidir. Neredeyse bütün İslam devletleri ve toplulukları, Haçlı Batı emperyalizminin işgal, istila ve sömürge alanı halindedir. Hristiyan Batılı devletler, İslam ülkelerini hem siyaseten yönetmekte, kontrol altında tutmakta, hem ekonomik kaynaklarını sömürmekte, hem de İslam kültür ve medeniyetini yok etmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda İslam ülkelerinin karşı koyacak, kendilerini savunacak güçleri, plan, program ve projeleri yok gibidir. Bu özellikleriyle İslam dünyası ölü durumdadır. Akif, Ümmetin ölüm dönemine şöyle vurgu yapar:

“Ümmetin haline baktım ki: Yürekler yarası!

Ne bir ekmek yedirir iş, ne de ekmek parası.

Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;

Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan hep yok.”(Ersoy, 1977: 163)

b. Bilinçaltı

İslam dünyasının yani ümmetin eskiye ait parlak dönemleri yani bilinçaltılarında yatan görkemli zamanları, Asr-ı saadet (mutluluk çağı, Hz. Muhammed dönemi), dört halife ve sonrasındaki bazı parlak dönemlerdir. İslam ümmetinin hem asr-ı saadet, hem de diğer bazı iyi dönemlerinin değerlerine dönerek ölü durumdaki nesnel bilinç yapısı yeniden şekillendirilmeli ve İslam ümmetinin yeniden dirilmesi, eski görkemli dönemlerine dönmesi sağlanmalıdır. Pek çok İslamcı edebiyatçıda asr-ı saadete dönerek yeniden dirilme isteği, kendi içinde bir asr-ı saadet arketipi de üretmiştir. Akif'in bilinçaltısında yatan asr-ı saadet şöyledir:

“Alalım neş’et-i İslam’a yakın bir devri:

O ne dehşetli terakki, o ne müthiş sürat!

Öyle bir harika gösterdi mi insaniyet?

.....

Nasıl olmuş da o fâzıl medeniyyet, o kemâl,

Böyle bir kavmin içinden doğuvermiş derhal?”(Ersoy, 1977: 186)

c. Yeniden Diriliş

Akif, yeniden dirilişi siyasi değil, toplumsal bir evrimle yani devrimle değil evrimle gerçekleştirmeye çalıştı. Eğitime, bilime, teknolojiye, İslam’ın asıl kaynaklarına dönüşe, sanata, kültüre, ahlaki gelişime, bilgiye, ehliyete, liyakata, tecrübeye ve kabiliyete dayalı yeni bir İslamî hayat üretmeye önem verdi.

Akif İslam dünyasının, bütün Müslümanların yani ümmetin yeniden dirilişi için İslam’ın asıl kaynaklarının çağın şartları içinde güncel olarak yeniden yorumlanmasını, İslam’ın bu çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yorumlanmasını istedi ve şöyle dedi:

“Eğer maksûdu ancak âhiret olsaydı Yezdân’ın

Ne hikmet vardı ibdâında hiç yoktan bu dünyânın?”(Ersoy, 1977: 315)

“Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ

İhtiyâcâtını kâbil mi telâfi? Aslâ

Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhâmı

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm’ı”(Ersoy, 1977: 418)

Ümmetin Yeniden Dirilişi İçin Gerekli Değerler

Akif ümmetin ölümünü hazırlayan sebepleri söylerken aynı zamanda yeniden dirilişi için gerekli olan değerlere de gönderme yaptı, eleştiri ve önerileri bir karşıtlık bağlamında sergiledi.

Bunlar maddeler halinde şöyledir:

a. Cehalete Karşı Maarif

Özellikle 18. ve 19.yüzyıllarda bütün Dünya Müslümanlarını öldüren bir hastalık cahilliktir. O halde yeniden dirilişi sağlayacak olan da bilim, kültür, sanat ve eğitimidir. Batılı milletler bilimde ve teknolojiye hızla ilerlerken Müslümanlar gerilemiş, tam bir cahillik içinde kalmıştır. Bilim ve teknolojiye önem vermemişlerdir. Akif, Müslümanların cahilliğini

eleştirirken; aynı zamanda teklifini, çözüm önerisini de sunar; o da bilime önem vermektir.

Cehaletin sebep ve kaynaklarından biri Tanzimat'tan sonraki süreçte görülen mektep-medrese çatışmasıdır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde medreselerde hem İslamî bilimler hem de fen bilimleri okutuluyordu. Ancak zamanla medreselerde fen bilimlerine önem verilmemeye, İslamî ilimler de yüzeysel olarak okutulmaya başladı. Mekteplerde de fen bilimlerine ağırlık verildi.

Özellikle Tanzimat'tan sonra yaygınlaşan batılı manadaki mekteplerde okuyanların bazıları medreselileri cahillikle ve gericilikle, medresede okuyanların bazıları da mekteplileri dinsizlik ve kâfirlikle suçladılar. İslam'ı yüzeysel ve basit biçimde anlayan bazı din adamlarının Batı kaynaklı fen ve sosyal bilimlere, kültür ve sanata uzak durmaları, soğuk bakmaları hatta bunların dinsizlik olduğunu yamaları Müslümanlarda cahilliğe ve geriliğe yol açtı.

Mehmet Akif, aydın ve bilgili bir Müslüman olarak bu çatışmaya doğru bir yaklaşım getirdi. Bu bağlamda o, bilimleri İslamî ilimler ve fen bilimleri diye ayırmadan bilginin, bilimin her türlüşünü öğrenmek ve uygulamak, İslamî bilimlerle fen bilimlerini birleştirmek gerektiğini; bilim, sanat ve teknolojinin her türlüşüne önem verirsek o zaman yeniden dirilebileceğimizi, gerilikten kurtulup ayağa kalkabileceğimizi öğütler. Batılı milletlerin geliştirdiği fen bilimlerini ve diğer yeni sosyal bilimleri öğrenmenin dinsizlik ve kâfirlik, İslamî bilimleri öğrenmenin ve yaşamının da gericilik olmadığını vurgular. Bu anlamda Akif toplumun medenî kalkınmasında belli başlı değerlerin çok yönlü bağdaşımını vurgular: “Akif'in medenîleşme için belirlediği sacayağı: Bilim, eğitim ve fazilettir. Bilim ve eğitim devrin en gelişmiş medeniyetine sahip olan Batı'dan örneklenirken fazilet temelini İslâm dininden alan tarihî, millî, geleneksel değerler bütünüdür.” (Özgürel, 2014: 147) Akif şöyle der:

“Öyleyse cehalet denilen yüz karasından

Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet” (Ersoy, 1977: 217)

“Sırr-ı terakkinizi siz...

Başka yerlerde taharrîye heveslenmeyiniz.

Onu kendinde bulur yükselecek bir millet,

Çünkü her noktada taklit ile sökmez hareket.

Alınız ilmini garbın, alınız sanatını.

Veriniz hem de mesainize son süratini.

*Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız.
Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin yalnız.
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:
Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi 'mâhiyyet-i ruhiyye'niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhudedir ümmid-i selâmet onsuz." (Ersoy, 1977: 187)
"Felâketin başı hiç şüphe yok, cehâletimiz;
Bu derde çare bulunmaz-ne olsa-mektepsiz
....
Hülâsa milletin efrâdı bilgiden mahrum,
Unutmayın şunu lâkin: "Zaman: zamân-ı ulûm!
....
Demek ki atmalıyız ilme doğru ilk adımı." (Ersoy, 1977: 281)
"Evet ulûmunu asrın şebâba öğretelim
Mukaddesâta fakat çokça ihtirâm edelim." (Ersoy, 1977: 282)*

b. Ümitsizliğe Karşı Ümit

Akif, Müslümanların ölümünü sağlayan bir unsur olarak da her alanda tam bir ümitsizlik içine düşmüş olmalarını gösterir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki kötü yönetiminden dolayı siyaset, ekonomi, askerlik, hukuk, eğitim gibi alanlarda gerileme ve bozulma ortaya çıkmıştı. Müslümanlar da bu gerileme ve kötüleşmeden dolayı ümitsizliğe düşmüşlerdi. Haçlı Batı dünyasının her alanda ilerlemeleri ve bizim geriye düşmemiz karşısında Müslümanlar özellikle Balkan savaşları münasebetiyle vatanın tehlikeye düşmesi ve batması endişesine kapıldılar; vatanın, milletin ve devletin kurtulması ümidini kaybettiler, kurtarmak için de bir çaba içine girmediler.

Ümitsizlik, baştan yenilgiyi kabul etmek, şartlara, duruma ve ortama teslim olmak, ayağa kalkmak, gelişmek, ilerlemek, kalkınmak, yaşamak için çalışma, mücadele etme ve gayret etme gereği duymadan öylece bekleme halidir. Bu durum Müslümanlar için toplumsal anlamda bir ölümdür ve nitekim Akif, bu ölüm kavramını da kullanarak şunları söyler:

*"Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa eminim budur ancak." (Ersoy, 1977: 209)*

Ümitsizliğin Müslümanları nerelere kadar sürükleyeceğini de açıkça ortaya koyuyor:

“Ye’sin sonu yoktur, ona bir kerre düşersen

Hüsrana düşersin, çıkamazsın ebediyyen!”(Ersoy, 1977: 67)

“Doğru mudur ye’s ile olmak tebâh?

Yok mu gelip gayrete bir intibâh?

Beklediğin subh-ı kıyâmet midir?

Gün batıyor, sen arıyorsun sabâh!”(Ersoy, 1977: 304)

“Ye’si tedric ile zerk etmiş edenler dine...

O ne mel’ûn aşî, hiç benzemiyor, hiçbirine” (Ersoy, 1977: 410)

Akif, ümitsizliğe çare olarak bu kavramın zıddını yani ümidi telkin eder. Bütün Müslümanları her alanda adeta öldüren ümitsizliğe karşı ümidi, azim, gayret, kuvvetli ve sarsılmaz bir imanı önerir. Zira İslam imanı tamamen ümittir ve bir Müslüman hiçbir zaman ümitsizliğe düşemez. Akif bu bağlamda şirk koşma ile ümitsizliğin neredeyse birbirine denk olduğunu da vurgular ve şöyle der:

“Ümmide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!”(Ersoy, 1977: 209)

“Dünyâda inanmam, hani görsem de gözümle.

İmânı olan kimse gebermez bu ölümle:

Ey dipdiri meyyit, 'İki el bir baş içindir.'

Davransana... Eller de senin, baş da senindir!

His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?

Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.

Kurtulmaya azmin neye bilmem ki süreksiz?

Kendin mi senin, yoksa ümidin mi yüreksiz?

Âtiyi karanlık görüvermekle apıştın?

Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!

Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan

Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.

Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!

Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!

*Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın
 Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?
 Ye's öyle bataktır ki; düşersen boğulursun.
 Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!
 Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;
 Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar
 Lânetleme bir ukde-i hâtır ki: çözülmaz...
 En korkulu câni gibi ye'sin yüzü gülmez!
 Mâdâm ki alçaklığı bir, ye's ile şirkin;
 Mâdâm ki ondan daha mel'ûn daha çirkin
 Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-ı îman,
 Nevmi'd olarak rahmet-i mev'ûd-ı Hudâ'dan,
 Hüsrâna rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;
 Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!*

.....

'İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!' deme, yılma.

Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.”(Ersoy, 1977: 209-210)

c. Tembelleğe Karşı Çalışmak

İslam dünyasını Batılı devletler karşısında geri bıraktırıp öldüren bir hastalık da tembelliktir. İslam, açık biçimde; “İnsan için yalnız kendi çalıştığına karşılığı vardır.” (Necm, 39) ayetinde olduğu gibi çalışmayı öğütlerken Müslümanlar çalışmayı bırakıp tembelleşmişlerdir. Tembellik hastalığının kaynağı da yanlış tevekkül anlayışıdır. Cahil ya da kasıtlı bazı kişiler, tevekkül Müslümanlara yanlış anlatmışlar. Müslümanlar tevekkülü, hiçbir iş yapmayıp, çalışmadan her türlü isteğin yerine gelmesini dua ederek, Allah'tan isteyerek öylece beklemek manasında anlaşılacak şekilde yorumlamışlardır. Halbuki İslam'da tevekkül, bir işin olması için gerekli sebeplere teşebbüs ettikten, çalışıp çabaladıktan sonra neticeyi Allah'a havale etmektir. Akif, bu olumsuz durumu eleştirirken buna çare olarak da çalışmayı teşvik eder:

“Kurtuluş yok, sa'y-i dâimden, terakkiden bugün

Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!

.....

*Mâsivâ bir şey midir, boş durmuyor Hâlık bile
Bak tecellî eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn ile” (Ersoy, 1977: 31)*

*“Atâlet fitratın ahkâmına mâdem ki isyandır
Çalışsın, durmasın her kim ki davasında insandır” (Ersoy, 1977: 146)*

*“Nedir bu meskenetin, sen de bir kımıldasan a!
Niçin kımıldamıyorsun? Niçin? Ne oldu sana?
Niçin mi? Çünkü bu fani hayata yok meylin!
Onun neticesidir sa'ye varmıyorsa elin.” (Ersoy, 1977: 266)*

*“Çalış! dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de 'tevekkül' sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!
Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini;
Birer birer oku tek mil edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hüdâ vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!
Onun hazine-i in'âmı kendi veznedir!” (Ersoy, 1977: 268)*

ç. Parçalanmışlığa Karşı Birlik

Müslümanların ölümünü sağlayan bir olumsuz durum da bölük pörçük ve parçalanmış olmalarıdır. Akif'in döneminde İslam dünyası coğrafi bölge farklılığı, mezhep farklılığı, etnik yapı farklılığı, kavmiyetçilik, siyasi ihtiraslar ve bencillik davaları gibi sebeplerle bölük pörçük olmuş, ayrı ayrı düşmüştü. İslam dünyası daha çok emperyalist Haçlı batılıların ve Siyonistlerin tezgâhları, oyunları ve propagandaları sonucu özellikle Arnavutçuluk, Arapçılık gibi kavmiyetçi, etnikçi ayrılıkçılıklara düşmüştü.

Çünkü emperyalist Haçlı Batı, Osmanlı Devleti'ni böyle parçalayabilecek ve Müslümanların vatanlarını ancak bu yolla paylaşabilecekti. Osmanlı Türk yönetimine karşı etnikçi ayrılıkçılık, emperyalist Haçlı devletler karşısında Müslümanların zayıf düşmesine, kolayca yönetilebilir, güdülebilir, sömürülebilir hale düşmelerine sebep olmuştu. Akif, Müslümanları öldüren bu illete karşı çözüm olarak birlik ve beraberliği önerir:

*“Medeniyet! Size çoktan beridir dış biliyor;
Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor.” (Ersoy, 1977: 206)*
*“Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,
Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlıyamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyetin altında tutan İslam'ı,
Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir.
Bunu bir lahza unutmak ebedî haybettir...
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez..
Son siyasetse bu! Hiç böyle siyaset yürümez!
Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan;
Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan.
Siz bu davâda iken yoksa, iyâzen-billâh,
Ecnebîler olacak sahibi mülkün nâgâh.
Diye dursun atalar: 'Kal'a içinden alınır.'
Yok ki hiç bir işiden... Millet-i merhume sağır!
Bir değil mahvedilen devlet-i İslamiyye...
Girdiler aynı siyasetle bütün makbereye.
Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.”(Ersoy, 1977: 178-179)*
*“Sizin felâketiniz: tarumar olan ‘vahdet’
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;*

*Eğer o his gibi tek, bir de gayeniz varsa
 Düşer düşer yine kalkarsınız emin olunuz!...
 Demek ki birliği temin edince kurtuluruz.
 O halde vahdete hâil ne varsa çiğneyiniz!
 Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?” (Ersoy, 1977: 284)*
*“Sen! Ben! Desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;
 Milletler için işte kıyamet o zamandır.
 Mazilere in, mahşer-i edvârî bütün gez
 Kânûn-ı ilâhî, göreceksin ki değişmez.” (Ersoy, 1977: 461)*

d. Kozmopolitleşmeye Karşı Millî Ahlak

Tanzimat’tan sonraki süreçte her anlamda batıcılışma hareketleri hızlandı. Bu bağlamda batı kaynaklı kültür emperyalizmi çerçevesinde Müslüman Türk gençliğinin millî ve dinî değerleri aşınmaya, örselenmeye başladı. Türk âdet, gelenek, görenek ve töresi ile İslam ahlakına göre yaşama, davranma biçimleri unutulmaya; hatta reddedilmeye başladı. Bunların yerine Batılılar gibi duyma, düşünme, yaşama, eğlenme biçimleri, batılı gündelik hayat, toplumsal ahlaki değerler, israf, haram ve tüketime dayalı eğlence biçimleri yaygınlaşmaya başladı.

Millî ve dinî değerlere kayıtsızlık ve yabancılaşmayla birlikte batılı toplumlara özenme ve onlar gibi yaşamaya dayalı taklitçilik anlamında bir kozmopolitleşme ortaya çıktı. Türk töresinden ve İslam ahlakından kopan yeni nesillerle birlikte Müslüman Türk toplumunun ahlaki değerler anlamında ölümü ortaya çıktı. Akif, kültürel ve sosyal anlamdaki bu ölümden sonra yeniden diriliş için İslam ahlakına ve kültürüne dönüşü önerdi. Bu bağlamda şunları söyledi:

*“Budur hilkatte cârî en büyük kânunu Hallâk’ın:
 O yüzden başlar izmihlâli milletlerde ahlâkın
 Fakat ahlâkın izmihlâli en müthiş bir izmihlâl
 Ne millet kurtulur, zira ne milliyet, ne istiklâl
 Oyuncak sanmayın! Ahlak-ı millî rûh-ı millîdir;
 Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.” (Ersoy, 1977: 307)*
*“Gökten inmez bir de hiçbirşey... Bütün yerden taşar;
 Kendi ahlakıyla bir millet, yahut yaşar.” (Ersoy, 1977: 319)*

*“Bir selâmet yolu varmış... O da neymiş: Mutlak,
Dîni kökten kazımak, sonra, evet, Ruslaşmak!
O zaman iş bitecekmış... O zaman kızlarımız,
Şu, tutundukları gâyet kaba, pek manâsız
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,
Analık ilmini tahsîl edecekmiş... Zâten,
Müslümanlar o sebepten bu sefâlette imiş:
Ki kadın ‘sosyete’ bilmezmiş, esârette imiş!
Din için, millet için iş görecek alçağa bak:
Dîni pâmâl edecek, milleti Ruslaştıracak!
Bunu Moskof da yapar, şimdi rızâ gösterelim;
Başka bir marifetin varsa haber ver görelim!
Al okut, ‘Avrupa tahsili...’ desinler, gönder,
Servetinden bölerek nâ-mütenâhî para ver;
Sonra bir bak ki: Meğer karga imiş beslediğin!
Hem nasıl karga? Değil öyle senin bellediğin!
Sâde bir fuhşumuz eksikti, evet, Ruslardan...
Onu ikmâl ediverdik mi, bizimdir meydan!
Kızımın iffeti batmakta rezîlin gözüne...
Acırım tükürüğe billâhi tükürsem yüzüne!” (Ersoy, 1977: 167)*

*“Üdebâımız hele gâyetle bayağı mahlûkât...
Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhât!
Kimi Garb’ın yalnız fuhşuna hasbî simsar;” (Ersoy, 1977: 184)*

2. Mehmet Akif’te Millî Yeniden Diriliş Arketipi

Mehmet Akif, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonundan itibaren İslam ümmetinin parçalanması, Araplar gibi bazı Müslüman toplulukların Batılı devletler tarafından Osmanlıdan koparılıp ayrı devletler halinde ayrılması ve geriye sadece Anadolu’nun kalması sonucu bu sefer Türk milletinin yeniden dirilişi için çalışmıştır.

Özellikle 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinden sonra İtilaf Devletleri adlanan Haçlı orduları tarafından ülkemizin işgal edilmesi ile ölü duruma itilen Türk milletini yeniden diriltmek için Başbuğ Mustafa Kemal Atatürk'ün yolbaşçılığını yaptığı Millî Mücadeleye bütün varlığıyla girmiştir.

Akif'in eserlerinde millî yeniden diriliş arketipinin işlenişi de şu kalıba uygun şekilde cereyan eder:

a. Bilinç Hali

Hem genel anlamda Tanzimat'tan sonraki süreçte Osmanlı Türk varlığı, hem de Birinci Dünya Paylaşım Savaşı sonucunda Anadolu'nun İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiği dönemde Türk milleti bağımsız, millî devlet ve millet yapısını büyük ölçüde kaybetmeye başladı. Bu bizim millî ölüm sürecimizdir. Akif, hem Osmanlı döneminde hem de işgal döneminde Türk milletinin ölüm halinden kurtulup yeniden dirilişi için gayret göstermiş bir Türk aydınıdır. Akif, Türk milletinin İkinci Abdülhamid zamanındaki ölüm dönemine şöyle yer verir:

“Zaman gelsin de görsün böyle dünyalar kadar zillet

.....

Ne âlî kavm idik; hayfâ ki sen geldin sefil ettin” (Ersoy, 1977: 85)

b. Bilinçaltı

Türk milletinin en eski zamanlara ait büyüklüğü, cesareti, azmi, hâkimiyeti, bağımsız devletler kurması ve kahramanlığıdır. Türk milletinin bu tarihî bağlamdaki görkemli ve olumlu bilinçaltı, hem Osmanlı Devletinin son dönemindeki hem de işgal altındaki Türk milletinin olumsuz bilinç halini yönlendirmeye, şekillendirmeye yani yeniden diriltmeye yetecek bir birikime sahiptir. O zaman millî yeniden diriliş için Türk millî tarihinin olumlu değerlerini hatırlamak ve ona dönmek esastır.

Akif, şiirlerinde Türk milletinin parlak, görkemli hayat dönemlerine şöyle değinir:

“O birkaç hayme halkından cihangirane bir devlet

Çıkarmış, bir zaman dünyayı lerzan eylemiş millet” (Ersoy, 1977: 85)

Türk milletinin yeniden dirilişinde etkin olabilecek kahramanlık arketipi olarak bir Hintli Müslümanın ağzından Türk milletinin kahramanlık arketipini şöyle hatırlatır:

“Hindin İslamını pek Türk'e kıyas etmeyiniz.

Onların ruh-ı şehametle coşan kanları var” (Ersoy, 1977: 173)

Ayrıca Türk milletinin kahramanlık bilinçaltına şu şekilde gönderme yapar:

“Türk eriyiz, silsilemiz kahraman...

.....

Millet için etti mi ordum sefer,

Kükremiş arslan kesilir her nefer, “(Ersoy, 1977: 554)

c. Yeniden Diriliş

Mehmet Akif'in eserlerinde Türk milletinin yeniden millî dirilişinin zemini, şu mısralarda perçinlediği ölüm haline isyanla, tepkiyle, uyarıyla döşenir:

“O halde, şimdi bizim hakkımız değil ölmek.” (Ersoy, 1977: 283)

“Artık ey millet-i merhûme, sabah oldu uyan!” (Ersoy, 1977: 206)

“Ey dipdiri meyyit, iki el bir baş içindir,

Davransana... Eller de senin, baş da senindir!” (Ersoy, 1977: 209)

Bunun karşısında yeniden millî diriliş için sunduğu teklifin, eylemin zemini de şu mısradadır:

“Dayanın gayzına artık medenî akvâmın!” (Ersoy, 1977: 180)

Akif'in 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinden sonra işgal edilen ülkemizin, vatanımızın, milletimizin, bağımsız millî devletimizin yeniden dirilişi için sunduğu en etkili ve çarpıcı teklif İstiklal Marşı'dır. İstiklal Marşımızla o, tam bağımsız millî Türk varlığının, devletiyle, vatanıyla, bayrağıyla, diniyle, millî ve dinî, maddi ve manevî bütün kutsallarının bir bütün halinde dirilişini müjdelir.

Millet olarak her türlü olumsuz durum, şart, ortam ve psikolojiden sıyrılıp ayağa kalkmaya, mücadeleye davet eder. Kararlılıkla siyasi, ekonomik, kültürel ve askerî işgale son vererek tam bir hürriyet ve istiklal içinde kıyamete kadar sürecek şerefli, haysiyetli, onurlu bir Türk millet varlığının doğuşunu haykırır.

Millî yeniden dirilişin adeta bir bildirgesi olan İstiklal Marşımız baştan sona bu inancı terennüm eder.

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, İşgal dönemi, Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyetimizin ilk kuruluş dönemlerinde yaşamış, eser vermiş, mücadele etmiş sahil bir Müslüman Türk aydınıdır. O sadece şair değil, aynı zamanda İslam alimi, gazeteci, milletvekili, öğretmen, baytar gibi çok değişik sıfatları olan çok yönlü bir Türk aydınıdır. Bir devletimizin yıkılışı ve bir devletimizin kuruluşu sürecini yaşamış ve bu süreçte siyasi, ekonomik, kültürel, bilimsel, askerî gibi her alanda ölü durumda olan İslam ümmeti ve Türk milletinin neden öldüğünü irdelenmiş, sebeplerini ortaya koymuş ve yeniden dirilişi için çözüm önerileri sunmuştur.

Onun bütün eserlerinde ortaya koyduğu ölüm sebepleri ve diriliş çareleri güncelliğini korumaktadır. Bugün de bütün Türk-İslam dünyasının onun eserlerinden alacağı çok önemli ve faydalı dersler vardır. Türk ve İslam dünyasının sorunları ile ilgilenen siyasetçilerin, bilim, kültür, sanat, düşünce, basın yayın adamlarının mutlaka Mehmet Akif'in fikirlerini ciddiye almaları gerekir.

KAYNAKÇA

Ersoy, Mehmet Akif (1977). *Safahat*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.

Özgürel, Emine Gözde. "Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinde Batı Medeniyetini Olumsuzlayıcı Yaklaşımlar", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, sayı: 15, Güz/2014, Ankara, s.143-151.